

קרוב לבית

ד"ר נינה פינטו-אבקסיס

המחלקה לספרות, ללשון ולאמנויות,
האוניברסיטה הפתוחה; חוקרת
פולקלור והומור ועמיתת הוראה במרכז
לחקר הלאדינו באוניברסיטת בר-אילן.
כלת פרס ראש הממשלה לסופרים
עבריים לשנת 2018

בספר הפרוזה הראשון שלה, **סיפורים אינטימיים**, נוטשת לרגע החוקרת ד"ר נינה פינטו-אבקסיס את הכתיבה האקדמית הנוקשה שבה הורגלה לטובת שרטוט חוויות אנושיות ואישיות מאוד מבית הוריה והתרבות הצפון-מרוקאית שבה גדלה ☺ "כתבתי על חוויות שעוררו אצלי רגש עז: בכי, עצב או צחוק גדול. סיפורים שיש בהם אמת צרופה, כמו לחרות זכוכית בזכוכית"
הביאה לדפוס: אפרת אברהם-ליבנה

סיפורים שמתאימים לאורך הנשימה שלי, וכנראה גם לעולמם של קוראים רבים בעידן החדש שבו הסבלנות היא קצרה מאוד. לאחר שהצטברו כמה עשרות סיפורים, שלחתי כמה מהם לעורך של זמורה ביתן, פרופ' יגאל שוורץ, והספר יצא לאור בסדרת הפרוזה החדשנית שהוא עורך 'רוח צד'."

הסיפורים כוללים הצצה לעולמה של המספרת, בת דמותך, והסיפור הפותח הוא "אש בבית" המעמיד דילמה של חיים ומוות.

"הספר אכן פותח במקרה אמיתי שהתרחש בשכונת ילדותי בעתיקות ג' באשקלון, אז פרצה אש לתוך הבניין, ואמי עמדה בפני דילמה: האם לזרוק אותי אל ידיהם של האנשים הקוראים לעברה מלמטה, או להמתין עד שהאש תתקרב ואז כבר לא ניתן יהיה לסגת לאחור. אלה סוגיות של חיים ומוות, דילמות קיומיות מהותיות הקשורות גם לקשר המתהווה בין אמא ובת, ובין סבתא לנכדה. התבנית המשפחתית והקשר הבין-דורי הם נושאים שמובילים את חיי לא רק במישור האישי אלא גם האקדמי."

המחקר האקדמי שלך מתמקד בשפת האם שלך, החכתייה, ובתרבות שממנה הגיעו הורייך, בני מרוקו הספרדית. את כלת פרס בן צבי לחקר קהילות ישראל, והקדשת שנים רבות למחקר בית הורייך. כיצד החלטת להתמקד דווקא בתחום זה?

"הזהות שלי כבת להורים שהגיעו ממרוקו אבל דיברו ספרדית, הייתה דבר לא פתור. לאורך כל חיי נשאלתי שאלות כגון אם אתם מרוקאים, מדוע אתם לא מדברים ערבית? למה שפתכם היא ספרדית? האם זו לאדינו או

בדרך כלל מורגלת ד"ר נינה פינטו-אבקסיס בכתיבה אקדמית תובענית. במחקרה באו"פ, במסגרת המחלקה לספרות, לשון ואמנויות ובקורס שהיא מרכזת - "סוגיות במעברים ובמגעיים בין תרבויות" - בתוכנית ללימודי תרבות לתואר מוסמך, וגם: "זוגות מיועדים ביצירת עגנון", "התחלות" ו"הקבוצה הכנענית", פינטו-אבקסיס נוגעת ברגישויות חברתיות רק דרך הפרדיגמות המותרות באקדמיה: ציטוטים, מובאות, הערות שוליים, תיאוריות, תזות ומסקנות.

באחרונה החליטה פינטו-אבקסיס להוסיף כיוון כתיבה והוציאה לאור את רומן הביכורים שלה, **סיפורים אינטימיים**, המורכב מתמונות חיים היוצרות קולאז' הנפרש מהילדות ועד נקודת ההווה של הגיבורה, בת דמותה של המספרת. ז'אנר הכתיבה הזה חדש ומפתיע: סיפורים קצרצרים, שכל אחד מהם נקרא בפני עצמו, אך יחד הם יוצרים פנורמה רב-ממדית הנוגעת בחוויות של כל אדם. מה מניע חוקרת אקדמיה לחרוג מהז'אנרים האלה ולפתוח את קופסת התמונות והחוויות המשפחתית?

"הסיפורים הקצרים הללו כלל לא התכוונו לצאת לאור. הם נכתבו מתוך אינסטינקט פנימי", היא מספרת. "אני באמת מורגלת בכתיבה מסוגים שונים: בעבר הייתי עיתונאית בעיתון הארץ, ולאחר מכן פניתי לחיים האקדמיים ולכתיבה אקדמית-מחקרית. הסיפורים ביקשו לפרוץ מתוכי במעין מרד עצמי שלא כבול לכללי הכתיבה המחקרית התובענית המחויבת לכללים נוקשים מאוד של ציטוטים, הערות שוליים וכתיבה ממבט-על אולימפי. רציתי לכתוב כתיבה משוחררת יותר, בנוסח עצמי. גם בז'אנר הכתיבה עצמו פילסתי דרך אחרת:

"אחד הסיפורים, 'תיתה לונה', מתאר פגישה עם דודתו של אבי, המלווה בסייעת נוצרייה המתגוררת איתה בדרום ספרד. דודתו של אבי אינה מוכנה להצהיר שהיא דוברת חכתייה, דבר המוכר לי היטב מן המחקר, אך הסייעת הצמודה אליה שולפת מדי פעם ביטויים בחכתייה שברור שהיא מכירה אותם מתוך השיח המתנהל בבית. כך שהיהודים יודעים לתמרן בין הנסיבות שבהן הם משתמשים בשפה זו: כלפי חוץ זוהי ספרדית מובהקת, אבל באזורים ה'בטוחים', בבתיים ובין בני משפחה, החכתייה משתחררת ומדוברת באופן טבעי".

כיצד נולד אצלך רעיון לסיפור?

"הכתיבה שלי פונקציונלית מאוד במובן זה של התמקדות בעיקר. כיוון שהזמן שלי מדוד מאוד, כרעיה וכאמא לשני ילדים, העובדת במשרה תובענית מאוד של הוראה ושל מחקר אינטנסיבי. אני כותבת רק על חוויות שחשתי שיש בהן צרימה, כאלה שעוררו אצלי רגש עז: בכי, עצב או צחוק גדול (כמו למשל בסיפור 'הגוף' שעוסק בממדי הגוף הקודמים שלי). כתבתי רק על מה שהגדיר פרופ' יגאל שוורץ, כלחרות זכוכית בזכוכית. כיוון שהסיפורים הללו לא חשבו להיחשף במקורם, יש בהם אמת צרופה ללא צנזורה".

אופן הסיפור הוא אינטימי, כאילו משהו מקריא את הסיפור - חשים קרבה גדולה למספרת. כיצד בנית את הסיפורים כך שנוצר אפקט כזה?

"זה לא תהליך מודע. כתיבת פרוזה היא גם באופן מסוים ניסיון להתקרב אל האמת, כמו בציור המפורסם של מיכלאנג'לו, 'בריאת האדם'. הניסיון לגעת, והרווח הזה שבין שניים המנסים להתקרב אך לא מצליחים לגעת, הוא מרחב קטן שעליו מבוססות כל כך הרבה יצירות אמנות. הניסיון ליצור אינטימיות נעשה ככל הנראה גם באופן הכתיבה. החוויות בספר הן פרטיות: התעמרות בצבא, קשיי פריון, התמרון בין עולם ההורות לעולם העבודה, החיים האקדמיים המנוכרים, וגם חוויות ילדות המעצבות את עולמנו: אהבה ראשונה והתרחקות מן האהובים לנו, בני זוג או חברות קרובות".

האם מתוכנן כבר ספרך הבא?

"ספר הפרוזה הבא כבר מתגבש. הוא כתוב בז'אנר זהה, ויש בו חוויות מתוך העולם העכשווי של התמודדות עם תהליכים חדשים של נישואין ומשפחתיות, הזדקנות ומוות, התבגרות של ילדים, וגם מבט אופטימי מסוים על החיים, זה חידוש מבחינתי!".

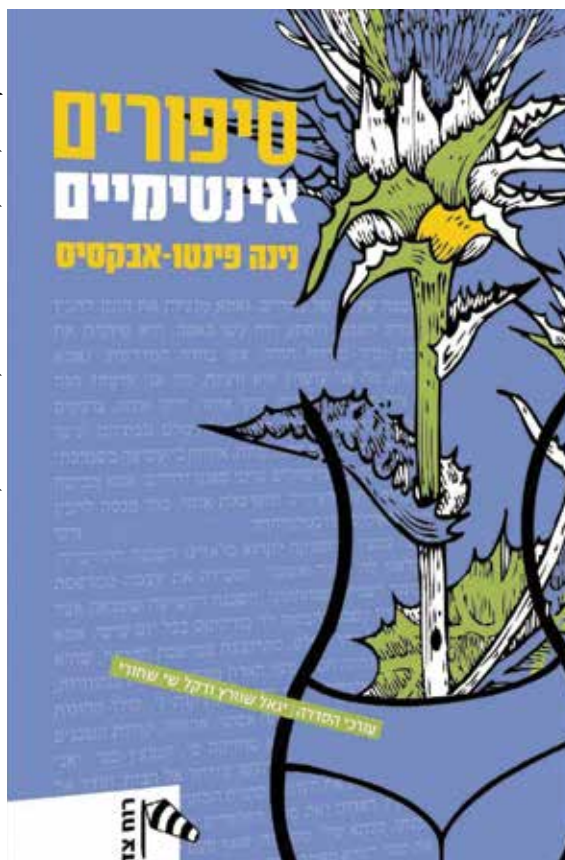

ספניולית? למה אתם לא אוכלים מטבוחה או ספינצ' הבנתי שהתרבות המרוקאית-ספרדית ייחודית ולא השתקפה כלל במחקר או בציבוריות הישראלית.

"חלק מבני יהודי מרוקו הספרדית נוהגים לומר שהם הגיעו מספרד, כך שחשתי שיש כאן זהות ללא הזדהות, וניסיתי לשרטט את קוויה של התרבות הזאת, תרבות מפוארת של קהילות שהיו מופת לכלל קהילות ישראל. כך, למשל, בית ספר אליאנס הראשון בעולם נפתח בעיר טיטואן, שם נולדו הוריי. ראשי כי"ח (כל ישראל חברים) ביקשו למצוא מקום שיוכל לשמש דוגמה לקהילות אחרות שבהן ייפתח בית הספר. גיליתי שבני הקהילות הללו בצפון מרוקו הם דובריה של שפה השונה מן הספרדית הקסטיליאנית שהם כה התגאו בה. בחכתייה, המבוססת על הספרדית, יש יסודות מן העברית והערבית. כיום השפה אינה מדוברת כשפה שלמה, אלא היא נותרה מקובעת בעיקר בתוצרי פולקלור כגון פתגמים, ביטויים, אמרות, שירים, כינויים (שעליהם כתבתי את עבודת הדוקטורט), בדיחות ועוד.

"במחקריי, אני מנסה להתחקות אחר שבריה של החכתייה, שהודחקה עוד בימי הקולוניאליזם הספרדי בצפון מרוקו. מצאתי תרבות מרתקת, מרובדת, מלאת גוונים ואיחוד של תרבויות שונות בה. אני עומדת לסיים את ספר המחקר השני שלי שעוסק בטיטואן כאתר מפגש בין תרבויות".

האם העולם התרבותי הזה משתקף גם בספר הפרוזה, בסיפורים האינטימיים?

פינטראבקסיס ג', 2017, סיפורים אינטימיים, הוצאת כנרת, זמורה דביר

"אל תפחדי, מלכה קטנה שלי" טעימה מתוך סיפורים אינטימיים

אש בבית

סיאסטה שקטה של צהריים, ואמא מנצלת את הזמן להכין מאכלים לשבת, ולפתע ריח עשן באפה. היא פותחת את הדלת ומיד טורקת חזרה. אש בחדר המדרגות, ואמא נבהלת. מה אני עושה? היא זועקת, מה אני עושה? הנה אני מיד מתעוררת ובוכה.

זרקי אותה, זרקי אותה, צועקים השכנים מלמטה, שכבר הספיקו להימלט מבתיים וניסו לעזור לאחרים. אמא מתמהמהת, אווזת בי

עטופה בשמיכתי הסרוגה לבן, בה מושחלים סרטי סאטן ורודים.

אמא מביטה בי עמוק לתוך העיניים ומערסלת אותי, כמו מנסה להבין ממני אם אוכל לעמוד בטלטה הזו. tira la agora, זרקי אותה עכשיו, מספיקה לקרוא בלאדינו השכנה התורכיה, שקראנו לה מאמה-אשכנזי, ומטילה את עצמה ממרפסת הקומה השנייה שמתחתינו, השכנה הקשישה שמצאה אצל אמא אוזן קשבת והביאה לה בורקיסט בכל יום שישי.

אמא חושבת על דרך מפלט, מתרוצצת במרפסת הקטנה, שהיא גם חדרי, גרונה חנוק. מעל הארון מציצות בובות צבעוניות, צעצועי האהובים בבית הקטן בעתיקות ג', כולן סרוגות בידי סבתי ובידיה של תיתה אסתר, אחותה. קולות השכנים צועקים ומתעצמים, ואמא מחזיקה בי, המוצץ בפי, ואני כבר בת שלוש וחצי. הנה העשן מזדחל אל הבית, חודר אל המטבח ובולע את העוגה הכושית המתוקה שכל כך אהבתי, את הדג האדום ואת סלט הפלפלים שאמא הייתה באמצע הכנתו. סבתא שלי, ממאינה, שאף פעם לא הצלחתי להגות את שמה המלא מאמה-ינה, עומדת ליד אמא ודמעות העשן נמסכות בדמעותיה. ¿Cómo la voy a tirar? איך אוכל לזרוק אותה, שואלת אמא את חמותה-חברתה, no puedo tirarla, לא אוכל לזרוק אותה. סבתא עומדת שם לאחר שניסתה להשליך מים מן הדליים אל המסדרון, וכעת היא כמו מתעלמת מן האסון המתרחש עלינו, מלטפת את שערי ומנסה להרגיעני, ללחוש מילים טובות, no te asustes, mi reina, no pasa nada, אל תפחדי, מלכה קטנה שלי, לא קרה כלום... אמא מחזיקה בי, מתבוננת לעבר קצה השכונה, אולי אחותה פתאום תגיע, או אבא ייעצר ויצא מן המכונית לפתע. היא לא תוכל לקבל החלטה כזו ולזרוק אותי, את בתה היחידה... הנה העשן מתקדם, וסחרחרות הקולות העולים מלמטה, מהר, מהר, עכשיו, עכשיו, אל תחשבי, גברת, תזרקי אותה, תצילי אותה. שנייה ועוד שנייה, ואמא כבר יודעת שלא תזרוק, היא יודעת שלא איענה לידיים אחרות, שאינן ידיה או ידי סבתא המפנקות. חוששת שאולי אתנגד, אחליק ואפול. אותי שתמיד שמרו בתוך ענן צמרירי וכיוונו את תנועותיי. אמא חשה שלא אהיה גמישה מספיק, שלא אדע להחזיק את עצמי. יותר ויותר מעגלי אנשים מן הבניינים

בארץ עצמותי

סוף מעמוד 39

עם תנועת הפועלים היהודית, הן לא ייחסו ללשון היידיש קונוטציה מעמדית, ולא נמצא בהתבטאויותיהן רטוריקה פופוליסטית. לעומת זאת, הן ראו בלשון היידיש וספרותה מרכיב חשוב בזוהותן היהודית. הן חזרו וביטאו את חששן כי תרבות היידיש תיעלם עקב לחצי האמריקניזציה. עבורן שימור החיים היהודיים התבטא בטיפוח ובהפצה של תרבות היידיש.

דעיכתה של תרבות יידיש חילונית בצפון-אמריקה

חוגי הקריאה לנשים ביידיש נעלמו בהדרגה מן הנוף התרבותי של יהודי אמריקה, כחלק מדעיכתה של תרבות היידיש החילונית והתמעטות קהל קוראי היידיש בארצות הברית, תהליך שחל עוד לפני מלחמת העולם השנייה. קריאתו של אבי היידישיזם חיים ז'יטלובסקי ליהודי ארצות הברית בשנת 1915 לאמץ את לשון היידיש כשפתם הלאומית נדחתה על ידי רוב המהגרים היהודים וילדיהם. ניסיוןן של חברות חוגי הקריאה להתעלות מעל לחילוקי דעות פוליטיים, וללכד את הציבור היהודי המזרח אירופי בעריהן סביב תרבות היידיש נדון גם הוא לכישלון. כשבני הדור השני להגירה ממזרח אירופה נאבקו להחדיר שפה יהודית כשפת לימוד בבתי הספר הציבוריים בניו יורק, הם נאבקו למען הלשון העברית ולא למען היידיש. דעיכתה של תרבות היידיש החילונית בישרה את הפיכתה של הדת על ביטוייה השונים, למרכיב מרכזי בהגדרת הזהות היהודית בארצות הברית לאחר מלחמת העולם השנייה. ■

הקרובים המטים ליפול בשכונה מתקבצים למטה, וסבתי מתחילה להשתעל, משתעלת ומחניקה את השיעול. אמא מנסה למצוא את הזווית הנכונה, מכוונת, עושה מעין הדמיה למקרה שיגיע הרגע האחרון. קהל האנשים מעודד פה אחד, תזרקי, אל תדאגי, אנחנו נתפוס. וגם קול אחד שנשמע כמעט בלחש, משוגעת, תזרקי. אמא מביטה בי, כבר לא מאופרת יפה כמו קודם, מניחה את לחי הסופגנייה שלה על לחיי, ומרגיעה בבטחה, aquí viene me habe esh aquí viene, הנה מגיעים, הנה מגיעים מכבי האש, והנה ממאינה קוראת, כמו לא מאמינה, מכבי אש, מכבי אש. אמא כבר רגועה, היא לא תזרוק עכשיו. יחידת הכיבוי סיימה את משימתה במהירות, ואמא נמלטה מן הבניין המושחר, גופי חבוק בשמיכה בידה האחת, ובידה השנייה היא אווזת בממאינה לבל תמעד.

אני ברחוב בידה של אמא, שותקת, העיניים נפקחות ונסגרות, הריסים השחורים, העבים, מטילים צל מניפה על הפנים הלבנות, ואמא מתבוננת בי דאוגה. Mi reina qué quires?, מלכה שלי, מה תרצי? שואלת אמא שוב ושוב. אני לא עונה. משערה של אמא נודף ריח חריף של עשן. הפה של ממאינה יבש והיא מספיגה טיפות מים על מצחי במטלית. הן מציעות לי לשתות מן הכוס שקיבלו מאחד השכנים ופי מתכווץ. הראש שוקע אל הכתף, ואני לא מרימה את עיני. Mi reina, אקנה לך אופניים סגולים, כמו שראינו בחלון הראווה, אקנה לך שרשרת וצמיד, נלך ל"מישו" המוכר בחלון הקטן ותגדי לו שאת רוצה ארטיק, אומרת אמא המוכנה כעת לקטוף את העולם כדי לשמוע הברה מהברות קולי. שתיקה ועוד שתיקה, ועוד שעה עברה. הן חוזרות מותשות אל הבניין, ואמא נכנסת למאמה-אשכנזי השרועה במיטתה סתורת שיער ועל ברכה תחבושת. אמא מבקשת לעשות שימוש בטלפון שלה ולהתקשר אל רופאת הילדים, המייעצת לה כעת לדובב את הילדה לדיבור במילים המעוררות אצלה רגישות. אמא לוחשת, Mi reina, את רוצה שאכין עוגה לבנה לשבת? No, Mamá, עוגה כושית, quiero. לא אמא, עוגה כושית אני רוצה, וכבר אתן עמלות שתיכן על העוגה, מקציפות ומערבבות, מתיכות את השוקולד ומוסיפות חלמונים, כאילו דבר לא קרה. ■